

VẤN ĐỀ XÂY DỰNG Ý THỨC XÃ HỘI MỚI Ở NƯỚC TA HIỆN NAY

NGUYỄN THỊ NGÀ*

Trong sự phát triển của mỗi cá nhân, ngoài các yếu tố thuận về chủ thể, họ còn bị chi phối bởi quan điểm, tư tưởng, tình cảm, tâm trạng, truyền thống của cộng đồng, tức là bị chi phối bởi ý thức xã hội. Vì vậy, khi ý thức xã hội tiến bộ, lành mạnh sẽ tạo điều kiện thuận lợi cho sự phát triển của cá nhân và ngược lại. Bởi thế, muốn xây dựng xã hội mới, tất yếu phải xây dựng *ý thức xã hội mới* và việc xây dựng ý thức xã hội mới trở thành một nhiệm vụ của công cuộc xây dựng xã hội mới.

Có thể hiểu ý thức xã hội mới mà chúng ta đang xây dựng là toàn bộ quan điểm, tư tưởng, tình cảm, tâm trạng... của xã hội mới mà hạt nhân là chủ nghĩa Mác - Lênin, tư tưởng Hồ Chí Minh, đường lối, chủ trương của Đảng và Nhà nước phản ánh lợi ích căn bản của nhân dân nhằm phục vụ công cuộc xây dựng xã hội mới. Trên thực tế, ý thức xã hội mới đó biểu hiện rất phong phú, đa dạng. Ngoài hệ tư tưởng, nó còn được biểu hiện ra ở tâm trạng, tình cảm, nhu cầu và cả thói quen, phong tục, tập quán của cộng đồng xã hội.

Tại Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ X, Đảng ta đã xác định: "*Xã hội xã hội chủ nghĩa* mà Đảng, Nhà nước và nhân dân ta xây dựng là một xã hội dân giàu, nước mạnh, công bằng, dân chủ, văn minh; do nhân dân làm chủ; có nền kinh tế phát triển cao, dựa trên lực lượng sản xuất hiện đại và quan hệ sản xuất phù hợp với trình độ phát triển của lực lượng sản xuất; có nền văn hoá tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc; con người được giải phóng khỏi áp bức, bất công, có cuộc sống

* TS. Học viện Chính trị - Hành chính Quốc gia Hồ Chí Minh.

ấm no, tự do, hạnh phúc, phát triển toàn diện; các dân tộc trong cộng đồng Việt Nam bình đẳng, đoàn kết, tương trợ, giúp nhau cùng tiến bộ; có Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa của nhân dân, do nhân dân, vì nhân dân dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản; có quan hệ hữu nghị và hợp tác với các nước trên thế giới"⁽¹⁾. Có thể nói, mô hình xã hội xã hội chủ nghĩa mà Đảng ta đã xác định đó là định hướng có tính chiến lược trong việc xây dựng ý thức xã hội mới ở nước ta hiện nay.

Cùng với định hướng cơ bản trong việc phát triển các lĩnh vực của đời sống xã hội, Văn kiện Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ X cũng tiếp tục khẳng định một số định hướng lớn trong quá trình xây dựng ý thức xã hội mới. Vấn đề này có thể khái quát lại trên một số điều cơ bản sau:

Thứ nhất, *xây dựng ý thức xã hội mới là sự nghiệp của toàn dân, đặt dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản Việt Nam.*

Về bản chất, xã hội mới là xã hội dân chủ mà Chủ tịch Hồ Chí Minh đã khẳng định:

"I - NƯỚC TA LÀ NƯỚC DÂN CHỦ

Bao nhiêu quyền lợi đều vì dân.

Bao nhiêu quyền hạn đều của dân.

Công cuộc đổi mới, xây dựng là trách nhiệm của dân.

Sự nghiệp kháng chiến, kiến quốc là công việc của dân.

Chính quyền từ xã đến Chính phủ Trung ương do dân cử ra.

Đoàn thể từ Trung ương đến xã do dân tổ chức nên.

Nói tóm lại, quyền hành và lực lượng đều ở nơi dân"⁽²⁾.

Đây là tư tưởng cơ bản khẳng định chủ thể tích cực cũng là đối tượng phục vụ chính của xã hội mới. Ý thức xã hội mới phản ánh lợi ích của nhân dân và chính do nhân dân xây dựng. Tinh thần này được thể hiện trong các quan điểm, chủ trương của Đảng và Nhà nước, trong các chính sách cụ thể của từng ngành, từng địa phương. Vì vậy, mọi chủ trương, chính sách của Đảng, pháp luật của Nhà nước đều có sự tham gia xây dựng của nhân dân, phản ánh lợi ích của nhân dân. Nhân dân có quyền và trách nhiệm trong việc xây dựng, hoạch định và thi hành các chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước; xây dựng, tuyên truyền, quảng bá, phát triển ý thức xã hội mới.

Như vậy, có thể nói, sự nghiệp đổi mới không thể thành công nếu thiếu sự đóng góp của nhân dân; công cuộc xây dựng nền văn hoá mới, bảo tồn giá trị truyền thống dân tộc, kế thừa những cái tốt, loại bỏ những thói hư tật xấu, chống sự xuyên tạc, bóp méo của các thế lực thù địch không thể thành công nếu thiếu sự đóng góp của nhân dân. Mặt khác, phải thấy rằng, việc xây dựng ý thức xã

hội mới cũng không thể thành công nếu thiếu sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản - đội tiên phong của giai cấp cách mạng, cũng là đội tiên phong của toàn dân tộc, bởi Đảng ta là một tổ chức chính trị bao gồm những cá nhân ưu tú nhất của xã hội.

Tuy nhiên, để làm tốt vai trò lãnh đạo, Đảng phải đổi mới, tự chỉnh đốn nhằm nâng cao năng lực, sức chiến đấu mà trước hết là bản lĩnh chính trị, trình độ trí tuệ của Đảng.

Thứ hai, *xây dựng ý thức xã hội mới trên cơ sở đẩy mạnh sự nghiệp xây dựng và phát triển nền văn hóa tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc, làm cho văn hoá thực sự trở thành mục tiêu, động lực của phát triển, thành nền tảng tinh thần của xã hội.*

Sự phát triển xã hội không chỉ có đời sống vật chất, mà còn có đời sống tinh thần. Đó là hai mặt không thể thiếu và giữa chúng có sự gắn bó, tác động tương hỗ có thể làm giàu, phong phú cho nhau và cũng có thể kìm hãm nhau trong quá trình phát triển. Bên cạnh kinh tế, văn hoá luôn đóng vai trò quyết định trong quá trình phát triển và sự trường tồn của mỗi quốc gia, dân tộc. Hơn nữa, từ trong bản chất, văn hoá đã mang tính nhân văn, chứa đựng cái đúng, cái tốt, cái đẹp được cộng đồng dân tộc sáng tạo, lưu giữ, truyền lại cho thế hệ sau thành truyền thống văn hoá, thành hồn thiêng dân tộc. Các truyền thống này được chuyển tải vào các lĩnh vực chính trị, đạo đức, pháp luật, nghệ thuật, tôn giáo, v.v. tạo thành môi trường văn hoá nuôi dưỡng đời sống tinh thần mỗi cá nhân và cả cộng đồng. Trong điều kiện hiện nay, văn hoá còn đóng vai trò quan trọng trong việc điều tiết nền kinh tế thị trường theo hướng phát triển bền vững, hạn chế bớt những mặt trái của kinh tế thị trường. Chính vì vậy, xây dựng và phát triển nền văn hoá tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc là nội dung cốt lõi trong đời sống tinh thần xã hội, là nhiệm vụ quan trọng trong sự nghiệp xây dựng xã hội mới.

Quan điểm xây dựng và phát triển nền văn hoá tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc đã được Đảng ta đề cập đến từ rất sớm, được phản ánh trong *Đề cương văn hóa Việt Nam* (năm 1943), trong các văn kiện sau đó của Đảng. Ngay trong *Đề cương văn hoá Việt Nam*, Đảng ta đã xác định văn hoá là một trong ba mặt trận: kinh tế, chính trị, văn hoá và ba mặt trận này có quan hệ biện chứng với nhau, tạo thành động lực đưa cách mạng tới thành công. Và cũng ở đây, văn hoá được xác định "gồm cả tư tưởng, học thuật, nghệ thuật". Như vậy, văn hoá là cốt lõi của ý thức xã hội và xây dựng nền văn hoá mới là cốt lõi của việc xây dựng ý thức xã hội mới. Với quan niệm đó, Đảng ta đã xác định ba phương châm xây dựng văn hoá mới là: dân tộc, khoa học và đại chúng. Trong *Cương lĩnh xây dựng đất nước trong thời kỳ quá độ lên chủ nghĩa xã hội* được thông

qua tại Đại hội VII (1991), Đảng ta đã chỉ rõ, xã hội mà chúng ta xây dựng là xã hội có nền văn hoá tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc. Mốc đánh giá sự đổi mới toàn diện trong tư duy về văn hóa của Đảng thể hiện ở Nghị quyết Trung ương 5 khóa VIII - *Về xây dựng và phát triển nền văn hóa Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc*. Trong Văn kiện này, Đảng ta đã khẳng định: trong quá trình xây dựng nền văn hóa mới, chúng ta không chỉ chú ý giữ gìn, kế thừa những giá trị và bản sắc văn hóa dân tộc, mà còn phải chú trọng tiếp thu, kế thừa tinh hoa văn hóa của nhân loại.

Thứ ba, xây dựng ý thức xã hội mới gắn với tăng cường học tập lý luận, tuyên truyền, giáo dục, vận dụng sáng tạo và phát triển chủ nghĩa Mác - Lênin, tư tưởng Hồ Chí Minh, làm cho hệ tư tưởng của Đảng trở thành nền tảng và kim chỉ nam cho nhận thức, hành động của toàn Đảng và nhân dân.

Bài học đầu tiên từ 5 bài học lớn mà Đảng ta đã rút ra sau 20 năm đổi mới là: *"Trong quá trình đổi mới phải kiên định mục tiêu độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội trên nền tảng chủ nghĩa Mác - Lênin và tư tưởng Hồ Chí Minh"*. Đây không phải là chủ trương mới, bởi tinh thần này đã được Đảng ta và Chủ tịch Hồ Chí Minh đặt ra ngay từ những ngày đầu cách mạng. Năm 1939, khi đưa ra quan điểm của mình về đường lối, chủ trương của Đảng trong thời kỳ Mặt trận Dân chủ (1936-1939), Hồ Chí Minh đã chỉ rõ: " Phải tổ chức học tập có hệ thống chủ nghĩa Mác - Lênin để nâng cao trình độ văn hóa và chính trị cho các đảng viên"⁽³⁾. Khi cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp đi vào giai đoạn quyết định, trong Báo cáo chính trị tại Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ II, Người đã khẳng định: *"Học tập chủ nghĩa, dùi mài tư tưởng, nâng cao lý luận, chỉnh đốn tổ chức - là những việc cần kíp của Đảng"*⁽⁴⁾. Tại Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ III, trong Diễn văn khai mạc, một lần nữa, Người khẳng định: *"Chúng ta phải ra sức học tập chủ nghĩa Mác - Lênin, tăng cường giáo dục tư tưởng trong Đảng"*⁽⁵⁾. Vấn đề này tiếp tục được Đảng ta khẳng định qua các thời kỳ cách mạng. Đặc biệt, trong giai đoạn hiện nay, nó được coi là một nội dung quan trọng trong công tác xây dựng Đảng. Bởi lẽ, để giữ vững vai trò lãnh đạo của Đảng, giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa, bên cạnh yêu cầu về năng lực, trình độ chuyên môn, đạo đức cách mạng, đảng viên còn phải có phẩm chất chính trị tốt, kiên định lập trường độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội... Do vậy, xây dựng ý thức xã hội mới cần tiếp tục tăng cường hoạt động lý luận, nghiên cứu sâu rộng và có những bổ sung về lý luận để làm phong phú kho tàng tri thức của chủ nghĩa Mác - Lênin trong tình hình mới.

Thứ tư, xây dựng ý thức xã hội mới cần ý thức sâu sắc sự kết hợp chặt chẽ giữa "xây" và "chống".

Ý thức xã hội mới là cốt lõi trong đời sống tinh thần xã hội mới; nó không hình thành một cách tự phát trong lòng xã hội cũ; nó cần được chủ động nhận thức, xây dựng, truyền bá thành ý thức chung của con người trong xã hội mới, thành động lực tinh thần của con người trong quá trình xây dựng xã hội mới. Vì vậy, cần xây dựng ý thức xã hội mới đáp ứng nhu cầu phát triển đất nước trong thời kỳ đổi mới và hội nhập. Trước hết, đó là tri thức, tình cảm, quyết tâm kiên định con đường xây dựng nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa dưới sự lãnh đạo của Đảng. Bên cạnh đó, cần trang bị cho con người những tri thức mới của thời đại, tri thức về kinh tế thị trường, hội nhập quốc tế, đặc biệt là những tri thức về khoa học và công nghệ... Đó là yêu cầu tiên quyết trong quá trình xây dựng xã hội ta hiện nay. Đi cùng với nó là việc bồi dưỡng lý tưởng sống, hoài bão, ước mơ, khát vọng cống hiến, đặc biệt là đối với thế hệ trẻ. Ngoài ra, cần đẩy mạnh việc xây dựng và phát huy ý thức làm chủ trong nhân dân, bồi dưỡng và phát huy lòng yêu nước, ý thức về dân tộc và tinh thần đoàn kết dân tộc; nâng cao ý thức phòng chống tham nhũng, lãng phí, trước hết là trong đội ngũ cán bộ, đảng viên.

Cùng với việc xây dựng, bồi dưỡng ý thức xã hội mới, cần chống những biểu hiện cản trở sự nghiệp xây dựng đó. *Về hệ tư tưởng*, đó là việc tập trung khắc phục tình trạng suy thoái về tư tưởng chính trị trong một bộ phận cán bộ, đảng viên với các biểu hiện như: dao động về lý tưởng, mục tiêu và con đường phát triển của dân tộc; phủ nhận thành quả cách mạng và giá trị truyền thống của dân tộc; thiếu thống nhất với các quan điểm, chủ trương của Đảng, từ đó nói và làm không theo đường lối chính sách của Đảng và Nhà nước; ý thức mất cảnh giác trước âm mưu và thủ đoạn “diễn biến hoà bình” của các thế lực thù địch; không kịp thời và kiên quyết phê phán, đấu tranh với những ý kiến, quan điểm sai trái... Tại hội nghị Ban Chấp hành Trung ương lần thứ chín, khoá IX, Đảng ta đã nhấn mạnh: "Thường xuyên chỉ đạo uốn nắn những nhận thức lệch lạc, mơ hồ, những biểu hiện dao động về tư tưởng, suy giảm niềm tin vào chủ nghĩa xã hội và sự lãnh đạo của Đảng, đấu tranh không khoan nhượng chống chủ nghĩa cá nhân, những biểu hiện cơ hội, thực dụng, bè phái, cục bộ, phê phán bác bỏ các quan điểm sai trái thù địch, chủ động đối phó với các âm mưu, thủ đoạn của các thế lực lợi dụng vấn đề tôn giáo, dân tộc và nhân quyền chống phá cách mạng nước ta"⁽⁶⁾.

Không dừng ở góc độ hệ tư tưởng, trong tâm lý xã hội cũng cần có những biểu hiện phải khắc phục. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã nhắc nhở: “Thói quen và truyền thống lạc hậu cũng là kẻ địch to; nó ngấm ngấm ngăn trở cách mạng tiến bộ”⁽⁷⁾. Hiện nay, chúng ta cần phải khắc phục những biểu hiện tâm lý vốn được coi là hậu quả của nền kinh tế tập trung, quan liêu, bao cấp - tâm lý thụ động, trông chờ, ỷ lại, xin cho, đối phó; khắc phục tâm lý của nền kinh tế tiểu nông,

sản xuất nhỏ lâu dài của lịch sử và hiện vẫn còn tồn tại là tâm lý lạc hậu, kinh nghiệm chủ nghĩa, tùy tiện, đố kỵ, coi thường pháp luật và cả những tâm lý vốn khá phổ biến ở những nước chịu nhiều ảnh hưởng của Nho giáo, như tâm lý trọng nam khinh nữ, tâm lý gia trưởng... Đặc biệt, trong đội ngũ cán bộ lãnh đạo, quản lý, những tâm lý này còn có nhiều biểu hiện, biến tướng và gây hậu quả nặng nề, biến họ thành những kẻ cơ hội, cá nhân chủ nghĩa, v.v..

Xây dựng ý thức xã hội mới là quá trình lâu dài, phức tạp, để có hiệu quả, chúng ta phải thực hiện đồng bộ các giải pháp sau:

Thứ nhất, đẩy mạnh công cuộc xây dựng đời sống kinh tế mới, văn hoá mới, con người mới. Nghiên cứu sự vận động của lịch sử qua các thời kỳ, C.Mác và Ph.Ăngghen đã khái quát: “Không phải ý thức của con người quyết định tồn tại của họ; trái lại, tồn tại xã hội của họ quyết định ý thức của họ”⁽⁸⁾. Ý thức xã hội mới luôn bị chi phối bởi điều kiện sinh hoạt vật chất, điều kiện kinh tế của xã hội mới. Vì vậy, xây dựng ý thức xã hội mới phải bắt đầu từ việc xây dựng đời sống vật chất của xã hội mới. Những biểu hiện lệch lạc trong đời sống tinh thần ở xã hội ta thời gian qua có nguyên nhân từ những yếu kém trong công tác tư tưởng, nhưng cũng có nguyên nhân từ những kết quả còn rất hạn chế trong việc xây dựng nền kinh tế mới. Bên cạnh đó, xây dựng ý thức xã hội mới cũng phụ thuộc rất nhiều vào kết quả xây dựng nền văn hoá mới, con người mới, bởi giữa kinh tế, văn hoá và con người luôn có mối liên hệ chặt chẽ, gắn bó mật thiết với nhau, chi phối và ảnh hưởng qua lại lẫn nhau.

Thứ hai, không ngừng hoàn thiện ý thức xã hội mới theo hướng khoa học, cách mạng, tiến bộ, đáp ứng yêu cầu xây dựng xã hội mới, con người mới.

Về mặt lý luận, chúng ta cần đẩy mạnh nghiên cứu lý luận, tổng kết thực tiễn, kịp thời làm sáng tỏ những vấn đề lý luận mà cuộc sống đang đặt ra, như vấn đề phát triển kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa, vấn đề xây dựng Đảng cầm quyền trong điều kiện kinh tế nhiều thành phần, vấn đề xây dựng Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa...

Mặt khác, chúng ta cũng cần chú trọng vấn đề kế thừa và đổi mới những giá trị truyền thống của dân tộc. Đó không chỉ là sự gìn giữ, bảo lưu các giá trị truyền thống, mà còn phải tiếp thu có chọn lọc các giá trị tinh thần được du nhập từ bên ngoài. Quá trình này cần được nhìn nhận một cách cụ thể trong điều kiện cụ thể ở nước ta hiện nay. Lòng yêu nước nồng nàn, lòng tự hào dân tộc là những giá trị tinh thần truyền thống, song trong điều kiện hiện nay, nó cần được thể hiện ở tinh thần cần cù, sáng tạo, ý chí quyết tâm vượt khó để cải tạo cuộc sống, đưa đất nước thoát khỏi tình trạng nghèo nàn, lạc hậu. Tinh thần đoàn kết dân tộc phải được thể hiện thành tinh thần đồng thuận trên cơ sở giải

quyết hài hoà lợi ích cá nhân và lợi ích cộng đồng, xoá bỏ mặc cảm về thành phần, giai cấp, dân tộc, tôn giáo vì một nước Việt Nam độc lập, thống nhất, dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh.

Thứ ba, tăng cường công tác tư tưởng phải đẩy mạnh tuyên truyền, giáo dục, phát huy vai trò của các phương tiện thông tin đại chúng trong quá trình tuyên truyền, giáo dục ý thức xã hội mới.

Trong công tác tư tưởng, chúng ta cần bám sát thực tiễn, lắng nghe tâm tư, nguyện vọng và tìm ra những vướng mắc trong tư tưởng của cán bộ, đảng viên và nhân dân để kịp thời giải đáp. Tăng cường vai trò của báo chí, của các phương tiện thông tin đại chúng khác trong việc tuyên truyền chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước, định hướng dư luận theo chiều hướng tích cực, đồng thời phê phán những quan điểm sai trái, luận điệu phản động. Trong công tác giáo dục, tuyên truyền chủ nghĩa Mác - Lênin, cần tiếp tục đổi mới nội dung, phương pháp và hình thức để việc tuyên truyền, giáo dục chủ nghĩa Mác - Lênin hiệu quả hơn.

Thứ tư, phát huy vai trò lãnh đạo của Đảng, mở rộng dân chủ, khơi dậy tính chủ động, tự giác của cán bộ, đảng viên và quần chúng nhân dân.

Xây dựng ý thức xã hội mới là quá trình đấu tranh gay go, phức tạp nhằm khắc phục những tư tưởng, tập quán lạc hậu, làm thất bại cuộc tấn công về tư tưởng của các thế lực phản động, kế thừa những giá trị tích cực trong truyền thống và hình thành ý thức xã hội mới. Đây là quá trình lâu dài, phức tạp, đòi hỏi tính tự giác cao. Vì vậy, thông qua chủ trương, chính sách, Đảng cần phải khắc phục những biểu hiện của khuynh hướng coi nhẹ vai trò của nhân tố tư tưởng, chính trị, đạo đức. Tăng cường sự lãnh đạo của Đảng về chính trị, tư tưởng và tổ chức trong các cơ quan báo chí, khắc phục những biểu hiện lệch lạc trong hoạt động báo chí, xuất bản, văn hoá, văn nghệ, nhất là những biểu hiện xa rời tôn chỉ, mục đích, chạy theo thị hiếu thấp kém... Cùng với sự lãnh đạo của Đảng, cần mở rộng các hình thức dân chủ để nhân dân có thể tham gia vào quá trình xây dựng ý thức xã hội mới một cách chủ động và trực tiếp.

Sự nghiệp xây dựng ý thức xã hội mới phải là quá trình tự giác, cần sự đóng góp của tất cả mọi người, trong đó đội ngũ cán bộ, đảng viên, các chủ thể lãnh đạo, quản lý có vai trò đặc biệt quan trọng(**).

Chú thích

** Bài đã đăng trên Tạp chí *Triết học*, số 4/2007.

1. Đảng Cộng sản Việt Nam, *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ X*. Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2006, tr. 17-18.
2. Hồ Chí Minh. *Toàn tập*, t.5. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2002, tr. 698.
3. Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.3, tr.139.
4. Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.6, tr.167.
5. Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.10, tr.201.
6. Đảng Cộng sản Việt Nam. *Văn kiện hội nghị Ban Chấp hành Trung ương lần thứ chín, khoá IX*. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2004, tr.147.
7. Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.9, tr. 287.
8. C.Mác và Ph.Ăngghen. *Toàn tập*, t.13. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1993, tr. 15.